

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND
ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

P. Diedrichsen:

Den sønderjyske skole under den første verdenskrig

Svend B. Troelsen:

Den Knudsenske familie i Vestslesvig

H. V. Gregersen:

Bonden Laurids Skau

Inger Enemark:

Et tilbageblik

Jubilæumsårs møde

søndag den 31. maj kl. 14,00 på FOLKEHJEM, Åbenrå

Dagsorden:

1. Beretning.
2. Regnskab.
3. Beretning og regnskab for Sønderjysk Månedsskrift.
4. Valg (efter tur afgår: Olav Christensen, Troels Fink, H. V. Gregersen, Peter Kr. Iversen og Hans H. Worsøe).
5. Eventuelt.

FÆLLES KAFFEBORD

Prolog ved *Martin N. Hansen*.

Korte taler af:

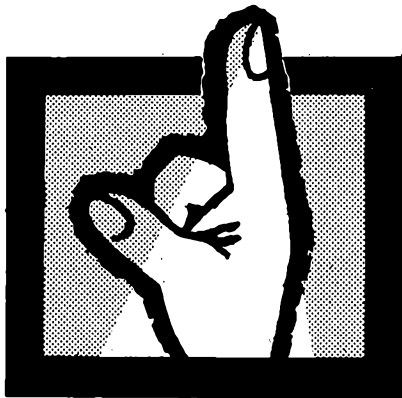
generalkonsul, dr. phil. *Troels Fink*,
rigsarkivar, dr. phil. *Johan Hvidtfeldt*,
forstander *Hans Lund*.

Ministeren for kulturelle anliggender forventes at ville komme til stede. – Musikalsk underholdning ved Åbenrå Vesteramts Amatørorkester, dirigent: førstelærer P. Hansen, Hellevad. Vi opfordrer vore medlemmer til at møde talrigt op og være med til at gøre dagen festlig.

HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

I mere end 150 år

har sparekasserne ydet bi-stand og vejledning i alle økonomiske spørgsmål som et led i deres idealistiske sigte. At en sparekasses overskud ikke udbetales som udbytte, men kun bruges til sikring af sparernes indskud og til velgørende formål, understreger yderligere,

at det gi'r tryghed at gå i SPAREKASSEN

DE SØNDERJYDSKE SPAREKASSER

DEN SØNDERJYSKE SKOLE

under første verdenskrig

– specielt Sønderborg amts skoler –

Af pens. lærer *P. Diedrichsen*

I Sønderjylland er året 1964 et dobbelt mindeår. Ikke blot er det i år 100 år siden, Sønderjylland ved Dybbøls fald og overgangen til Als kom under fremmedherredømme, men det bliver jo til august også 50 år siden, den 1. verdenskrig brød ud, og da vi dengang hørte til det preussiske statsområde, måtte vi i ét og alt dele kår med den øvrige tyske befolkning. Da England trådte ind i krigen, brugte det selvfølgelig sin store flåde til at afspærre Tyskland fra omverdenen, så al forbindelse med oversøiske lande blev afbrudt, og al tilførsel af varer over havet blev standset. Tyskland blev fuldstændig blokeret. Dette måtte ganske naturligt få alvorlige konsekvenser for Tyskland og altså også for os her i Sønderjylland. Der kom fra Berlin den ene forordning efter den anden, og de kom også til at gribe ind i skolens daglige liv, så det kom til at gå ud over det egentlige skolearbejde. I begyndelsen af krigen blev straks alle de lærere indkaldt, som havde aftjent deres værnepligt. Derved opstod der jo straks lærermangel. Systemet med at bruge vikarer, som vi kender det nu, kendte og brugte man ikke dengang. De lærere, der ikke blev indkaldt eller var for gamle, måtte så overtage timer i den skole, hvor lærerne var indkaldt, og prøve på at holde det hele gående.

Men længe varede det ikke, før myndighederne begyndte at udstede ordrer, at udsende cirkulærer eller lovbestemmelser med adresse til skolerne, for at de kunne støtte og styrke krigsmaskineriet. Ved hjælp af dem skal der nu prøves at give et billede af den sønderjyske skole under den 1. verdenskrig. I årenes løb kom der ovenfra henstillinger om iværksættelse af alle mulige slags indsamlinger, både af humanitær og krigsøkonomisk art. Kredsskoleinspektøren for Sønderborg amt meddelte i rundskrivelse – dagbog nr. 989 – til amtets lærere, at en gummiindsamling i amtets skoler i 1915 havde indbragt 43.000 pund gummi, en guldindsamling ved samme tid til rigsbanken i Berlin 8230 mark.

Landråden (amtmanden) i Sønderborg gør allerede i 1915 opmærksom på betydningen af at skaffe løvhø (Laubheu) til hærens behov. Det fugtige vejr i 1915 havde nemlig bevirket, at den normale høhøst led megen skade. Under henvisning til ministeriets bekendtgørelse af 3. juli 1915 anmoder

kredsskoleinspektøren under dagbog nr. 1219 amtets lærerpersonale om snarest muligt ved skolebørnenes hjælp at samle aks på de indhøstede marker. Efter aftale med landråden skal der gås frem på følgende måde: Når indsamlingen i skoledistriktet er slut, henvender læreren sig på det officielle kornkøbskontor i Sønderborg for at få sække udleveret, hvorpå de sender de med aks fyldte sække tilbage til samme kontor, der så sørger for tærskningen. Efter tærskningen vil skolerne få værdien af kornet tilsendt til fri anvendelse. Efter som ernæringssituationen jo strammedes med årene, er det ikke så underligt, at myndighederne hvert år efter høsten opfordrede skolerne til at samle aks. I september 1915 får skolerne i Sønderborg amt en rundskrivelse – dagbog nr. 1267 – fra direktionen, hvori kredsskoleinspektøren skriver, at han i forståelse med landråden anmoder amtets lærerkræfter om hjælp og bistand ved tegningen af krigslån. For at klare det uhyre finansielle behov, som krigen medførte, henvendte Rigsbanken i Berlin sig hvert halve år til befolkningen om at være med til at finansiere krigen ved at tegne krigslån. Hvert halve år kom der fra Sønderborg en manende appel til at være med i dette arbejde. Lærerne blev opfordret til at gå fra hus til hus og tegne krigslån. Skolebørnene blev også opfordret til at tegne. Det mindste bidrag var en mark. Forrentningen skulle ske med 5 % p. a. og tilbagebetalingen 2 år efter krigen. Man vil forstå, at dette påførte lærerne en hel del ekstra kontorarbejde. Ikke blot skulle børnenes bidrag indføres i dertil hørende lister, men samtidig skulle de dertil hørende kvitteringer udfyldes så vidt, at sparekassen i Sønderborg kun behøvede at sætte sit navn under. Når så pengene var indsamlet og sendt til Sønderborg, kunne de af sparekassen underskrevne kvitteringer overlades til børnene.

Alle dertil nødvendige papirer som tegningslister og kvitteringsformularer skulle rekvireres hos kredsskoleinspektøren, evt. tiloversblevne returneres til ham, så han derigennem nøje kunne kontrollere amtets lærerkræfter i den henseende. I begyndelsen af oktober 1915 var der i den tyske avis i Sønderborg (Sonderburger Zeitung) en meddelelse om en »Jernlandstormsmand«. Den skulle man for betaling kunne slå nagler (søm) i. Nettoudbyttet var tiltænkt »Røde Kors«, som for de indkomne midler skulle anskaffe varm vinterbeklædning til soldaterne i felten, til understøttelse af sårede og til faldnes efterladte fra amtet. I rundskrivelse fra kredsskoleinspektøren – dagbog nr. 1461 – gør han opmærksom på, at enhver politisk bagtanke mangler. Han mener ikke, det skulle være svært at få dette velfærdsarbejde til at gå, fordi de indvundne midler skulle blive i amtet. Det var ikke blot foreninger, andelsselskaber o. l., der kunne skænke gyldne søm, men også skolerne. Når en skole skænkede mindst 50 mark, kunne den få lov til at købe og slå en gylden nagle på 33 mm i diameter i »Jernlandstormsmanden« og dertil få sit navn indgraveret. I større skoler

For- og bagsiden af Jernlandstormsmanden, der var anbragt foran Rådhuset i Sønderborg. (Foto: Sønderborg Museum).

havde hver klasse jo lejlighed til at slå en guldnagle i. Værre var det med de små énklassede skoler. De havde ikke så let ved at skaffe de 50 mark, som var nødvendige til en guldnagle. Fra en sådan lille landsbyskole på Sydals foreligger et brev fra læreren til kredsskoleinspektøren, hvori han meddeler ham, at det kun er lykkedes ham at samle 11,70 mark, som han stiller til rådighed, da det jo ikke er nok til en guldnagle alligevel, tilmeld da børnene har meddelt ham, at for de indsamlede penge skulle rejsen til Sønderborg til evt. nagleislagning også bestrides. Kredsskoleinspektøren foreslår ham i sit svar at alliere sig med de to små skoler i sognet, så alle tre skoler måske i fællesskab kunne erhverve én stor guldnagle. Hvordan løsningen blev, vides ikke. Skolerne på landet fik i november måned 1915 lejlighed til at deltage i nagleislagningen. Det skete i dagene den 16., 18. og 19. november. Forud gik lange forhandlinger med amtsbanerne på Als om eventuelle ekstratog og om nedsættelse af billetpriserne. Hvert barn, der i de dage deltog, fik udleveret 1 -ét - jernsøm og et dokument om deltagelsen.

I de allersidste dage af 1915 kom der atter en skrivelse – dagbog nr. 2024 – hvori man gør opmærksom på, at der i de kommende dage ville tilgå lærerne en bøn fra politiet og kommuneforstanderne om at være dem behjælpelig ved opgørelsen af en af rigskornkammeret (Reichgetreidestelle)

ønsket optælling af de forhåndenværende kornmængder. Det var ingen behagelig bestilling for en landsbylærer at skulle gå fra hus til hus, fra nabo til nabo med gendarmen (politiet) ved sin side og opgøre beholdningerne. I samme skrivelse meddeler kredsskoleinspektøren, at der mod forventning er blevet indbetalt 1100 (elleve hundrede) mark fra gummicentralen for det i foråret 1915 indsamlede gummi, men da en fordeling af pengene til de enkelte skoler i amtet ville være yderst vanskelig, har han i forståelse med landråden foreslået, at pengene overføres til velfærdsarbejde i amtet.

Sønderjyder, som gik i skole dengang, mindes særlig indsamlingen af brændenælder. I 1916 kom der en forordning fra landbrugsministeriet om indsamling af brændenælder i landdistrikterne. Denne indsamling var af stor betydning for hæren, fordi denne plantes fibre udgjorde en fortræffelig erstatning for bomuld. Så blev også den sønderjyske skole spændt for krigsøkonomiens vogn. Skolerne i Sønderborg amt fik tilsendt en anvisning på, hvordan de skulle bære sig ad med at samle. Dens vigtigste punkter var: 1) kun den langstilkede, brændende nælde (*urtica divica*) bør plukkes. 2) det gunstigste tidspunkt til at høste dem er lige efter blomstringen, d.v.s. sidst i juni. 3) stænglerne skal være mindst 60 cm høje, kortere stængler er værdiløse til fiberfremstillingen. 4) de bør afskæres lige over jorden med en kniv, ikke rives af. 5) det bør under alle omstændigheder undgås, at stænglerne rives i stykker. 6) de afskårne nælder lægges i bundter og lægges til tørring på dertil egnede steder. For det meste var det vel på skolens loft eller dens legeplads. Et sted her på Als har man endda brugt kirkens loft til det. Stænglerne skulle tørres godt, fordi de ellers snart ville begynde at rådne. 7) Efter tørringen skulle bladene, mulige sidegrene og hovederne fjernes. Dertil blev foreslået en såkaldt »kam«, d.v.s. en ca. 1,5 m lang lægte, i hvilken der for hver 1,5 cm var islået kraftige søm. Før brugen skulle denne kam gøres fast ved et træ eller en bjælke. 8) De afbladede stængler skulle omhyggeligt ordnes i bundter eller neg. 9) Afleveringen skulle finde sted på nærmeste jernbanestation til en af landråden befuldmægtiget person. 10) For omhyggeligt afbladede og bundtede stængler var prisen 10 mark pr. 100 kg. 11) De tilbageblevne blade og hoveder var værdifuldt kreaturfoder og af samme foderværdi som godt hø. Nælderne må have været af uhyre vigtighed i krigsøkonomien, for i henhold til bekendtgørelse nr. W II. 1900/9. 17. K.R.A. af 2. okt. 1917 skulle alle afhøstede nælder beslaglægges, og det blev forbudt at bruge dem til foder eller gemyse. I rundskrivelse – dagbog nr. 1411 – af 28. juni 1917 meddeler kredsskoleinspektøren, at krigsfangerne i 1916 havde været brugt til nældesamling. I 1917 skulle de anvendes til andet arbejde, hvorfor han beder om skolernes forstærkede indsats. Her følger så et lille eksempel på en mindre skoles indsats desangående:

Vollerup, d. 10. dec. 1917.

J. Jacobsen,
Vollerup v. Sønderborg.
Til skolen i S . . .

De leverede på station K . . . 220 pund brændenælder à 14 mark pr. 100 kg	15,40
Da De har leveret mere end 100 pund, modtager De derfor en ekstra præmie på mark 3,73 pr. 100 pund	8,21
	<hr/>
	mk. 23,61
	÷ porto 0,35
	<hr/>
	23,26

I hele krigen var Tyskland udsat for Englands blokade til søs. Al forbindelse med omverdenen var afbrudt, så al tilførsel udefra af råvarer eller andre krigsvigtige ting som f. eks. olie fra oversøiske lande var umulig. Det måtte jo før eller siden skabe vanskeligheder, da særlig olie var uundværlig. For at bøde på den vanskelige oliesituation kom der allerede i juli 1916 en opfordring til alle skoler om indsamling af stenfrugtkerner og frugtkerner til olieudvinding. I en til skolerne udsendt anvisning stod der, at man af stenfrugt kun ønskede kerner af kirsebær, blommer, sveskeblommer, mirabeller, reineclauder og abrikoser, derimod ikke af ferskner. Kernerne skulle være af moden frugt, være rensede og godt tørrede. De forskellige sorter måtte ikke blandes sammen, men holdes og afleveres hver for sig. Man anbefalede at tørre dem i solen eller ved moderat varme i en kakkellovn, dog ikke så meget, at de derved blev ristede, så var de nemlig værdiløse. De skulle opbevares på et tørt og luftigt sted. Man tilrådte også med visse mellemrum at gennemskovle de ansamlede mængder for at undgå mugdannelse. Af 1000 kg kerner regnede man med at kunne udvinde højst 50 kg olie. Prisen for de indsamlede mængder var 1) for stenfrugtkerner 10 pfennig pr. kg, 2) for græskarkerner 15 pf. pr. kg og 3) for citron- og appelsinkerner 35 pf. pr. kg.

Selv om der allerede i 1915 havde været en gummiindsamling, så tvang den alvorlige mangel på alle slags råstoffer regeringen i Berlin til nye skridt. I februar 1917 kom der en ny forordning, denne gang fra krigsministeriet, om indsamling af gummiaffald såsom gamle gasslanger, gum-misko, bolde o.s.v. Af metaller ønskedes genstande af kobber, messing, bly, tin, zink, nikkel og aluminium, gamle soldaterknapper, blykugler, gamle patronhylstre og tinsoldater. Særlig børn fra de ældste klasser var tænkt som indsamlere. Alt det indsamlede skulle gennem politiet overføres til store lagerpladser. Godtgørelsen for arbejdet skulle tilfalde den enkelte skole.

I en rundskrivelse af 11. september 1917 – dagbog nr. 1813 – gør kredsskoleinspektøren opmærksom på en ministeriel forordning af 10. 8. 1917 angående indsamling af medicinalurter. Han giver lærerne tilladelse til at samle disse urter i skoletiden, når de selv er med og fører tilsyn med børnene. Man ønsker særlig gode følfodblade, brombær- og hindbærblade, birke- og valnøddeblade. Desuden blade, blomster og den øverste del af stænglen af bynke (*artemisia*), røllike (*achilléa*) og rejnfan (*tanacetum*). Desuden rødderne af løvetand (*taraxacum officinalis*), kalmus (*acorus calamus*) og krageklo (*ononis*). Særlig ønskes indsamling af en svampeart (*claviceps purpurea*).

Til at aftage de samlede og tørrede urter – tørringen sker bedst i solen og på skolens loft, alt efter vejrforholdene – har apoteker Andræ, Løveapoteket i Flensborg, erklæret sig villig. I juli måned 1918 meddeler han pr. brevkort en skole på Sydals, at tørrede hindbær- og brombærblade af ham modtages i ubegrænsede mængder til en pris af 1,60 mark pr. kg. Hvor meget der så kom ud af den historie, vides ikke.

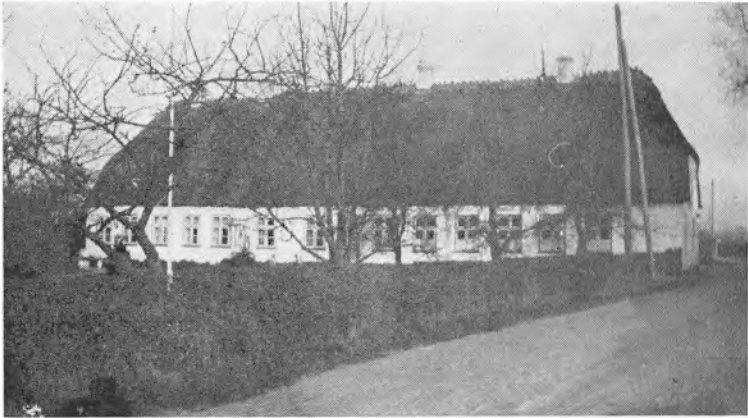
Vinteren 1917–18 blev ret vanskelig for det daglige skolearbejde. Det kan man læse gennem linierne i den rundskrivelse, der udsendtes den 19. oktober 1917 – dagbog nr. 3150. Deri står bl. a., at der for den kommende vinter kun står en begrænset mængde belysningsmateriale til rådighed, så det vil med regeringens billigelse være tilladt at gå over til udelst skoletid (kun formiddagsundervisning) efter følgende plan:

til 17. november fra kl. 8,00 til kl. 1,10
fra 19. november fra kl. 8,30 til kl. 12,45

I de mørkeste uger kan der efter behov begyndes et kvarter senere. I begyndelsen af februar kan man igen begynde kl. 8. De udgåede lektioner skal så indhentes i den kommende lyse tid.

En anden vanskelighed viste sig i 1917: kulmangel. Det kulproducerende Tyskland kunne ikke forsyne sine egne med kul. Kredsskoleinspektøren meddeler i februar 1917 de enkelte skoler i amtet, at skolens forhåndenværende kulmængder skulle udleveres til den nødlidende befolkning, og skolen lukkes i 14 dage. Nærmere anvisning skulle komme fra landråden. De skolebørn, der ikke skulle bruges til nødvendige landbrugsarbejder på mark eller gård, skulle løse skoleopgaver i hjemmene, og en gang om ugen skulle lærerne kontrollere arbejderne.

Den 21. marts 1918 begyndte i Frankrig den store tyske forårsoffensiv, som man i Tyskland stillede så store forventninger til. Samme dag kom der fra landbrugsministeriet i Berlin en meddelelse, som understregede den alvorlige situation, landet befandt sig i. Denne meddelelse gik ud på, at hele landet befandt sig i en meget alvorlig mangel på fodermidler, særlig til hærens mange heste, og denne var forårsaget af den dårlige høst i 1917.

Søndery skole (Kegnæs sogn), som den så ud fra 1852–1930.

Derfor opfordrede ministeriet folk i by og på land at være med til at samle løv og unge skud til tørring som løvhø til brug for hæren. Selv om der allerede i 1915 kom en opfordring af samme slags, så var det dog først i 1918, da nøden var overhængende, at alle sejl blev sat til, at alle kræfter mobiliseredes, for at skaffe løvhø. Det siger sig selv, at den sønderjyske skole også blev draget ind i dette arbejde. Der blev overalt oprettet lokale indsamlingssteder og opkøbscentraler. For at opmuntre skolebørnene til samling og tørring af det plukkede løv meddelte krigsøkonomikontoret i Kiel i juni 1918, at prisen for 100 pund (1 centner) lufttørret løv er blevet forhøjet fra 16 til 18 mk. Den 12. juni 1918 sender kredsskoleinspektøren – dagbog nr. 906 – en bekymret rundskrivelse til samtlige skoler, hvori han beklager, at plukningen af løv kun er forholdsvis ringe. Han forventer derfor, at man snarest muligt kommer i gang. Han skriver, at efter de hidtil gjorte erfaringer skulle det ikke være nødvendigt først at lagre løvet i 14 dage, før det blev videresendt til Sønderborg til tørring på tørremaskinen på bryggeriet; et par dages lufttørring skulle være nok. Så kom plukningen, tørringen og afleveringen til Sønderborg i gang i den grad, at kontoret var nødt til at sende meddelelse ud for at standse tilførslerne for en tid. Man kunne overhovedet ikke følge med på bryggeriet med at tørre det indleverede. Man var nødt til fremtidig kun at modtage løv på ganske bestemte ugedage. Landråden, der var leder af krigsøkonomikontoret i Sønderborg, meddeler i en skrivelse fra 20. juni 1918 – j. nr. K 57 – at efter forlydende skulle en tørrefabrik fra Holsten være i gang med i Sønderborg amt at opkøbe løv til fremstilling af te. Da denne fabrik opkøber til meget høje priser, så opstår der derved en uønsket konkurrence for amtets løvhøsamling til hæren, og dette må, skriver landråden, så vidt muligt hindres. Sidst i juli meddeler Sønderborg, at man i

nogle tilfælde også har plukket unge pileskud. Dette må ikke finde sted, da disse unge kviste bruges til fremstilling af kurve til at transportere ammunition i.

I juli og august 1918 kom der endnu et par skrivelser fra kontoret i Sønderborg, der viser, hvilken betydning man fra myndighedernes side tillagde plukningen af løv. Den ene angår reduktion af billetprisen på bærnerne for skolebørn, der deltager i indsamling af løv; den anden er en forsikringskontrakt, der sikrer både skolebørn og voksne mod skader eller ulykkestilfælde opstået ved løvplukning. Hvor store mængder der så blev plukket og tørret i Sønderborg amt, vides ikke. I begyndelsen af juli 1918 var man nået op på 1000 centner, ca. 100.000 pund tørret løvhø, men man er sikkert nået højere op inden efteråret. Så sent som i oktober, en måned tid før afslutningen, blev der indsendt en beretning til Sønderborg med forslag til arbejdet med løvsamling til året 1919. Men så kom heldigvis afslutningen i november.

Man vil af alt foranstående kunne forstå, at skolen blev inddraget i alle mulige indsamlinger af krigsøkonomisk art. Børnene kunne bruges til den slags både i og uden for skoletiden. Når så dertil kom, at børn fra landbohjem kunne fritages for skolegang 8 dage ad gangen og det mange gange (fordi den mandlige arbejdskraft var indkaldt til krigstjeneste) for at hjælpe ved landbrugsarbejde, så måtte det naturligvis gå ud over det daglige arbejde i skolen såsom læsning, regning og skrivning. Da de første danske lærere nordfra i 1919 kom herved for allerede før genforeningen at optage et skolearbejde i landsdelen, kunne de konstatere, at krigen havde været streng ved den sønderjyske ungdom.

Landsarkivar Peter Kr. Iversen

50 ÅR

Historisk Samfund for Sønderjylland har gennem de sidste tiår været inde i en rig og frugtbar vækst. Det står i dag ubestridt som det mest betydningsfulde af vore historiske samfund. Æren herfor tilkommer frem for nogen landsarkivar P. Kr. Iversen. Da han for om ved 10 år siden fremkom med sit forslag om en ændring af Samfundets struktur, så en del af arbejdet blev lagt ud til fem kredse eller til særlige udvalg, var der betænkelighed herved. P. Kr. Iversen fik heldigvis sin tanke gjort til virkelighed

– og han fik ret. Nyordningen har betydet en stærk vækst, ikke blot i medlemstal, men også i virke og arbejdsfrugt. Æren herfor har én mand, landsarkivar Iversen, der som formand kom til at lede foreningen i den nye æra efter at have været sekretær fra 1946.

Ledelsen af den store forening har stillet store krav til hans arbejdskraft. Også andre tillidshverv med tidkrævende opgaver er blevet ham betroet. Således har han fra 1958 været medlem af Dansk historisk Fællesforenings styrelse. Fra 1960 har han ledet Det sønderjyske Landsarkiv og har også der ved sit initiativ og sin iderigdom vundet sine kollegaers anerkendelse. Alligevel er der også blevet tid til videnskabeligt arbejde. Hans store bidrag til Åbenrå Bys Historie er således en værdifuld landvinding, når det gælder kendskabet til de sønderjyske købstæders ældre historie.

Nu landsarkivar Iversen den 23. maj 1964 fylder de 50, vil jeg fra Historisk Samfunds styrelse bringe ham en varm tak for det store arbejde, han gennem så mange år har gjort for det historiske og folkelige arbejde i Sønderjylland. Også fra dansk arkivvæsen skal der ved denne lejlighed lyde en varmfølt lykønskning. Det er mit håb, at han på alle de mange områder, hvor han har virket med så stort held og til så stor gavn, må få mange rige arbejdsår fremover.

Johan Hvidtfeldt.

Knud L. Knudsen.

Den Knudsenske familie i Vestslesvig

Af Svend B. Troelsen

Om den kendte vestslesviger Knud Lausten Knudsen er der talt og skrevet meget. Dette skal blot være et forsøg på at kaste en smule lys over de forhold, som gjorde sig gældende for denne mands forfædre, samt de egen-skaber, der fra disse nedarvedes til efterslægten.

Knud Lausten Knudsen (1806–1866) blev født i Ribe som søn af kreaturhandler og gæstgiver Christen Lauridsen Knudsen. Han gik i skole først i Ribe, senere i Husum, men det blev dog i faderens erhverv, kreaturhandelen, at han fandt sin levevej. På sine ture ude i Vestslesvig kom han også til Forballum, Mjolden sogn. Her boede på en stor, gammel gård Hans Oksens eneste datter, Gyde Marie. Den rige Hans Oksen i Forballum var kendt over hele Lø herred, han skulle have været ejer af seks gårde stående til 48 tdr. hartkorn, samt en hel tønne guld. Det var i de fattige år efter statsbankerotten 1813 en kæmpemæssig formue. Hele denne formue arvede hans eneste datter, Gyde Marie, efter hans død 1824; moderen var død allerede 1811. Kun 18 år gammel og hovedrig var hun selvfølgelig et godt parti, og der var da også mange bejlere, men det blev handelsmanden Knud L. Knudsen fra Ribe, der 1826 holdt bryllup med hende. Knud blev kendt over hele Vestslesvig lige så meget for sit jævne væsen og sin dankhed som for sin enorme rigdom. Om hans hjem i Forballum kan siges, at her stod den grundtvigianske højskolebevægelses vugge, her blev grundvolden lagt for den kommende danske folkeoplysning. Kendt er også Knud som manden, der købte godset Trøjborg. Han lod nedbrydningen af slottet begynde i 1854, efter at han havde tilbudt det til den danske stat som seminarium. Der siges, at han var bange for, at han og hans børn skulle få »herregårdsnykker«, hvis de bosatte sig på dette.¹

En yngre broder til Knud var Jens Lassen Knudsen (1819–1886). Han

var opkaldt efter morfaderen, og der fortælles om ham, at han efter forældrenes vilje også skulle være handelsmand. Han kom da til Forballum til broderen Knud, for at denne skulle få ham interesseret, men det blev dog mere i det åndelige arbejde, som foregik derude, at Jens Lassen blev interesseret. En dag tog han sin bestemmelse: han ville være præst. Han fuldførte da også sin beslutning og blev først højskolelærer, senere præst, sidst i Lejrskov sogn. En søn af ham var den kendte forfatter og præst, Jacob Knudsen (1858–1917).

En søster til ovennævnte brødre var Bothilde Knudsen (1805–1877). Hun blev gift med storbonden Jens Jannicksen Beier (1797–1880), der var ejer af en meget gammel slægtsgård i Barsbøl, Skærbæk sogn. Det var uden for deres gård i Barsbøl, at der stod to kalkstensstøtter fra 1780 med navnet Janneck Jenssen og følgende indskrifter:

Din ind og udgang gud bevar
frie dig for nød og alskens far
og haver nogen ont i sind.
Gid det går ud, før hand går ind.
Giv nåde til, O milde Gud
vi vore levedage
i lydighed mod dine bud
Kand viiselig fremdrage.

Gården lå østligst i Barsbøl på den nordlige side af vejen, og støtterne er senere flyttet ind til Skærbæk.²

Begge Knud Lausten Knudsens forældre var født i landsbyen Rejsby i Hviding herred. Faderen, Christen Lauridsen Knudsen (1773–1859), var den femte af en børneflokk på ni og søn af bonden Knud Lauridsen. Moderen, Maren Jensdatter (1782–1867), var nr. fire af fem søskende og datter af storbonden Jens Lassen. Nu først Christen L. Knudsen. Han var vel typen på den noget indesluttede, vestslesvigske bonde, der ligeledes havde en vis forkærlighed for handelen. Han slog sig også på kreaturhandel, i det hele taget synes denne slægt at have haft et særligt anlæg for handel.

Gården i Rejsby, hvor han blev født 1773, lå på det sted, hvor nu i 1964 Anders Johansen bor. I datidens Rejsby lå gården næstøstligst og havde et jordtilliggende på 87 demat, det areal, som gården fik tildelt ved udskiftningen 1772. Det var og havde altid været en selvejergård under Haderslevhus, og skulle den vurderes efter hartkorn, ville det blive omkring 10 tdr.³ Faderen, Knud Lauridsen, der som sagt var farfader til den kendte Knud L. Knudsen, blev født i Kærbølling, Rejsby sogn, 1719 som søn af Laurids Michelsen og Maren Christensdatter. Gården lå allersydligst i Kærbølling og var fæste under Schackenborg. Her opvoksede en ret stor børneflokk, den ældste, Christen Lauridsen blev gdm. i Rejsby. Michel og

Laurids Lauridsen blev begge ejere af store gårde i V. Vedsted. Datteren Kirsten født 1731 blev gift 1767 med gdm. Jens Madsen i Sdr. Farup, V. Vedsted sogn⁴. I dette ægteskab fødtes datteren Mette Jensdatter (1768–1829) i folkemunde bedst kendt under navnet »Mett Lasses«. Hun blev gift 1767 med Anders Lassen Nielsen (1760–1819) fra Sdr. Farup. Lige så bekendt som den rige Hans Oksen fra Forballum blev i Lø herred for sin rigdom, lige så bekendt var Anders Lassen Nielsen og Mett Lasses i den nordlige del af Hviding herred for deres enorme rigdom i penge og gods. I de dårlige tider omkring 1820 låntes penge ud til næsten hver eneste bonde ikke alene i V. Vedsted sogn, men også i omliggende sogne, ja, selv på Manø, stod de fleste i gæld til dette ægtepar. Mett Lasses overlevede sin mand i ni år, og der fortælles, at hun var en meget myndig dame, der forlangte, at renterne af de udlånte penge skulle falde på dagen. Dog kunne hun også vise storsind, hvis en eller anden af hendes skyldnere bønligt bad om henstand, men hun viste ingens skånsel over for storskrydere og pralhalse. Ved sin død var hun i besiddelse af ikke færre end 84 panteobligationer med pant i gårde rundt på egnen.⁵ Hun har sikkert ikke været uden handelstalent, og flere af hendes efterkommere drev da også handel som erhverv. Hun var oldemor til den kendte kreaturkommisionær Peder Okholm i Ribe, samt til gdm. Niels Okholm (1867–1921) i V. Vedsted, om hvem der fortælles, at han som kreaturhandler var kendt fra Husum til Hjallerup. På øen Sild var der en kromand, der blev spurgt, hvem han kendte i Danmark. Han svarede da, at han kun kendte Niels Okholm og brygger Jacobsen.⁶

Nu tilbage til Kærbølling, hvor Laurids Michelsens søn, Knud Lauridsen blev født 1728. Han blev gift 1759 med Mette Andersdatter (1735–1762) og overtog ved dette giftermål svigerfaderen Anders Sørensens gård i Rejsby. Det var den føromtalte gård på 87 demat.⁷ Ægteskabet mellem Knud Lauridsen og Mette Andersd. varede kun godt to år, thi 23. feb. 1762 døde Mette kun 27 år gammel fra mand og en lille datter, Kirsten, der senere blev gift med gdm. Laurids Bennedsen Lauridsen i Rejsby.

Knud Lauridsen blev gift anden gang med Kiesten Jensdatter (1743–1819). I dette ægteskab fødtes ni børn, af hvilke to sønner blev købmænd på Island, medens sønnen Anders Lauridsen Knudsen (1768–1821) i 1787 overtog fødegården. Han blev gift 1798 med pastor Radoors datter, Christiane (1769–1815).

Endelig blev Christen Lauridsen Knudsen, der var født mellem 19. og 20. nov. 1773, gift 1802 med naboen Jens Lassens datter, Maren. Det var dog ikke Jens Lassens mening, at hans datter skulle have Knud Lauridsens søn, Christen, idet der var stor forskel på deres økonomiske stand, men hans mening fik ingen betydning, thi han døde 21. feb. 1802. Derimod satte Marens brødre sig hårdt imod dette ægteskab, det hjalp dog intet, hun

ville giftes med Christen, og den 4. nov. 1802 blev de viet i Rejsby kirke. De bosatte sig ved Ribe sønderport som gæstgivere eller krofolk. Han var ofte på rejse for at opkøbe kreaturer, medens hun passede gæstgiveriet. Hun optrådte med en vis myndighed, og sørgede altid for, at drikkeriet ikke tog overhånd. Kl. ni om aftenen blev der lukket, og så skulle der være ro. Det har sikkert ikke altid været let at klare det økonomiske i de dårlige tider først på 1800-tallet, men det kunne ikke falde hende ind at søge hjælp hos brødrene i Rejsby. Hun kom aldrig til at bryde sig særligt om disse og omtalte dem altid som »æ Rejsbyskrævl«.

Derfor skal der til slut gives nogle oplysninger om Marens slægtninge i Rejsby. Lige sydvest for Knud Lauridsens gård i Rejsby lå en endnu større gård, kun skilt fra førstnævnte ved en smal vej. Her boede i slutningen af 1700-tallet sognefogden og storbonden Jens Lassen, der desuden var langt den rigeste mand i Rejsby sogn. Han ejede foruden den 144 demat store gård, han boede i, også den endnu større Havedgård i samme sogn. Fæstebonden på Havedgård hed Willads Michelsen (1713–1785), og det var med hans datter, at Jens Lassen var gift. Hun hed Botilla Willadsd. (1756–1788) og stammede på mødrene side fra den i Vestslesvig bekendte slægt, Schack, der har sin oprindelse i Brøns sogn. Jens Lassen selv var født 1751 i Roager kro, hvor faderen, Las Jensen, var kromand.

Børnene i ægteskabet mellem Jens Lassen og Botilla Willadsdatter:

1. Las Jensen (1776–1839) overtog gården efter faderen i 1801. Blev gift med Josias Schacks datter Bodil (1781–1837) fra Rurup, Branderup sogn. Han blev efterhånden ejer af ikke færre end fire gårde i Rejsby på i alt 317 demat. I hans ægteskab med Bodil blev født ni børn, men kun tre kom over barnealderen og af disse døde et som ung pige. Datteren Botilla blev gift med Truels Jensen Stauning fra Vester Obling, Brøns sogn. Disse er bedsteforældre til nylig afdøde Truels Stauning Jensen, der var handelsmand i det helt store plan, en af dansk landbrugs store mænd. Et anden datter, Kirsten, blev gift med Hans Sørensen Schmidt, der var med til at slagte mange af gårdene i Rejsby.
2. Willads Michelsen Jensen (1778–1856) blev også storbonde i Rejsby. Han overtog ved køb og giftermål to gårde på tilsammen 140 demat. I hans ægteskab med Anna Cathrine Hansdatter (1784–1863) fødtes 12 børn, men kun to blev over ti år gamle. Anne blev gift med Hans Schrydstrup, gdm. i Rejsby, og Botilla med Hans Jessen Beyer fra Kærbølling, der overtog hendes fødegård.
3. Niels Schack Jensen (1780–) købte 1810 en stor gård i Rejsby på 117 demat. Han var gift første gang med Mette Kirstine Jannicksdatter og anden gang med Dorthea Cathrine Windfeld, datter af Hans Windfeld fra Lundgaard nord for Ribe. Disse tre brødre var på et tidspunkt ejer af ca. 575 demat jord i Rejsby, det vil sige, at de ejede ca. 30 % af al jorden i denne landsby.⁸
4. Maren Jensdatter var som før nævnt gift med Christen Lauridsen Knudsen.
5. Karen Schack Jensdatter (1784–1862) blev gift med kromand i Rejsby, Oluf Pedersen. I denne slægt findes også både købmænd og kromænd.⁹

Dette viser klart, at Jens Lassens slægt i de dårlige år omkring 1820 har spillet en meget dominerende rolle, ja, sammen med den Knudsenske slægt var disse enerådende i hele den østlige del af Rejsby. Man kan roligt sige, at disse to slægter ikke alene satte sit præg på Rejsby, men på hele Nordvestslesvig.

NOTER OG HENVISNINGER

1. Hvad der i artiklen er skrevet om Knud Lausten Knudsen og hans forældre Christen L. Knudsen og Maren, er hentet fra følgende kilder:
J. Byskov :En vestslesvigsk bondeslægt. Fra Sønderjylland bd. 1 side 165 f.
P. Feddersen Jensen: Visby sognekronike s. 44 f.
Nicolaj Svendsen: En vestslesvigsk egn. Fra festskrift til H. P. Hanssen s. 360 f.
3. Udskiftningsakter 1772, Jordbøger, Skyld- og Panteprotokoller. Landsark. Åbenrå.
4. Kirkebøger fra V. Vedsted, se bl. a. Døde 1811.
5. Hans Jørgen Hansen Okholm: Træk af tre slægters liv og min egen.
6. Sønderjysk Månedsskrift juli 1941.
7. En demat er ca. en halv ha.
8. Ang. de tre brødres gårde i Rejsby, se skyld- og panteprk. lit. E fol. 601, lit. D fol. 780 og lit. D fol. 99, samt lit.F fol. 342.
9. Se slægten Olufsen, Rejsby og Tønder. Bibliografi over sønderj. slægtslit. tillæg nr. 220.
Desuden er kirkebøgerne en af hovedkilderne.

BONDEN LAURIDS SKAU

1817—1864

Af H. V. Gregersen

Den 11. maj 1864 døde Laurids Skau på sin ejendom Mariegård i Haderslev. Ved sin død var han som amtsforvalter embedsmand, men det er som bonden Laurids Skau, at han har indskrevet sit navn i vor historie.

Med Laurids Skau fik for første gang i vor historie almuesmanden mæle, og det vakte derfor berettiget opsigt, da den ganske unge Laurids Skau på mødet i sin hjemby Sommersted i begyndelsen af 1843 sluttede sin tale ved at fremholde »løftets bæger« med ønsket om, at det ikke skulle vare tre år, før sønderjyske bønder atter samledes til et lignende stævne. Der kom ikke til at gå tre år, men allerede tre måneder senere, den 18. maj 1843, havde de sønderjyske bønder påny lejlighed til at samles, denne gang til det første folkemøde på Skamlingsbanke. Atter engang tog Laurids Skau ordet, og hans ord gav denne gang genlyd ud over det ganske land, thi han hævdede offentligt den sønderjyske almues ligeret med den gamle overklasses tyske

kultur ved at minde om, at »slesvigernes våben ikke er en abekat, men en løve!« Festen mundede derfor ud i en tak til Christian VIII for Sprogreskriptet af 14. maj 1840, ifølge hvilket embedsmændene i Nordslesvig skulle benytte sig af det danske sprog.

Selv var Laurids Skau ikke forfatter til sine første offentlige taler. Penningen var professor Flors, men røsten var Laurids Skaus. Snart skulle Laurids Skau dog til fulde vise, at han også evnede at stå på egne ben. Han var en begavelse ud over det sædvanlige, og hans vældige efterladte brevvexling med snart sagt alle af betydning i datidens Danmark vidner klart om hans utrættelige arbejdskraft og hans intense medleven i dagens spørgsmål.

Som sekretær og senere formand for den nystiftede «Slesvigske Forening» indtog Laurids Skau en central stilling blandt de danske ledere i de år, »da Sønderjylland vågnede«. I skuffelse over regeringens holdning til Peter Hiort Lorenzens danske tale i den slesvigske stænderforsamling sendte Laurids Skau i 1844 kongen sit »opsigelsesbrev«, der førte til en foreløbig standsning af den »Slesvigske Forening«s arbejde. Men på det store Skamlingsbanke-møde på de Forenede Staters uafhængighedsdag den 4. juli 1844 var den unge Laurids Skau blevet talsmand for modersmålets sag; han var nu blevet sig nationalt bevidst og havde dermed forladt den kongetroskabsfølelse, som var så indgroet i hin tids sønderjyske befolkning.

Efter Peter Hiort Lorenzens død i 1845 stod Laurids Skau – skønt han

endnu ikke var fyldt 30 år – som sine landsmænds ubestridte høvding, og hans politiske linje lå klar: Han var dansk-national og imod særlesvigske synsmåder, og han var liberal og demokrat. Dette sidste måtte han ganske vist af politiske grunde være tilbageholdende med. Han havde grund til at tage hensyn til, at mange af de kongerigske godsejere var blandt de betydeligste bidragydere til den sønderjyske sag, og han så klart, at det nationale måtte skubbes i forgrunden i Sønderjylland.

Tidlig fremkom der kritik af Laurids Skau. Det kunne ikke undgås, at den megen virak, som den unge bonde kom ud for, hvor han end viste sig, måtte kildre hans forfængelighed. Redaktøren af »Corsaren«, digteren Meir Goldschmidt, gjorde tidligt opmærksom på den fare, der truede. »Laurids Skau er ikke længere bonden fra Sommersted. Han er nu en af de københavnske halvstuderende«, men Goldschmidt gav samtidig det københavnske borgerskab skylden for, at det gik sådan: »I har bedøvet ham ved jeres akklamation, myrdet ham ved jeres feteringer«. Laurids Skau viste imidlertid også selv forståelse for både brist og svagheder i sin karakter, og selv om en anden bonde, Hans Andersen Krüger fra Bevtoft, siden Treårskrigen blev Laurids Skaus rival som leder af Sønderjyllands danske befolkning, lykkedes det dog Laurids Skau i kraft af sin enestående begavelse at bevare ledelsen.

Laurids Skaus betydning for det danske mindretals beslutninger i stænderforsamlingen i Flensborg har været aldeles afgørende. Det var ham, der afstak hovedlinjerne for den danske gruppes politik, og det var også ham, der gik ind for at føre en konstruktiv politik ved bl. a. i økonomiske anliggender at søge støtte hos reformvenlige i modstandernes lejr uden derfor at give køb i det nationalpolitiske. Også som amtsforvalter viste det sig, at han skønt uden juridisk uddannelse forstod at fylde sin plads.

Men alt har sin pris. Laurids Skau havde ved rastløst hjernearbejde, der havde givet sig udtryk i mangfoldige taler og indlæg, i udarbejdelse af betænkninger og mangehånde andre skrivelser og i et ikke ringe forfatterskab tæret stærkt på sit helbred, og bedre var det ikke blevet af hans jævnlige trang til at søge adspredelse i muntert lag. Det var derfor en sygdomsmærket mand, der oplevede tilbagetoget fra Danevirke; Haderslevs besættelse af preussisk-østrigske tropper og Dybbøls fald nedbrød hans sidste modstandskraft. Men ved hans død viste det sig, at bønderne endnu mindedes, at embedsmanden Laurids Skau var en af deres egne. Da ligvognen kørte frem, sagde en gammel bonde: »Lad os bønder bære ham; *han* har båret vor sag!« og således skete det, at en skare bønder bar kisten fra Mariegård til Gl. Haderslev kirkegård.

ET TILBAGE BLIK

Af *Inger Enemark*

Når jeg prøver at se tilbage over de svundne år, så synes jeg, denne tids begivenheder har været store og rige.

Jeg er født i Høgelund, Haderslev amt, den 26. februar 1897. Mine forældre var gdr. Anders Enemark og Marie, f. Bennedsen, jeg var den 6. af 7 søskende. Min barndom og tidligste ungdom blev præget af den nationale kamp under præjerherredømmet, og det bestemte min tankegang, mit sindelag, min psyke og hele væremåde.

Barneårene var lykkelige i leg og kamp med jævnaldrende kammerater og søskende. Selvfølgelig var »kampen« i skoven en illustration af gude- og heltesagn og Ingemanns historiske romaner, som Far havde læst for os aften efter aften vinteren lang – afbrudt af sange. Vi kunne jo den blå sangbog udenad, og dens malmlfulde ord var lov for os børn.

Men alvoren prægede også tidligt mit sind, fordi jeg gang på gang overværede min gode, fromme mors frygtelige astmaanfald. Hun døde, da jeg var 10 år.

Da jeg var 6 år kom jeg i tysk landsbyskole i Vedsted. Der var lige kommet en ny, ung lærer sydfra, der ikke kunne et ord dansk. Hummel var hans navn, en energisk repræsentant for fortyskningsbestræbelserne mod de danske nordslesvigere. Vi var ca. 80 elever i den toklassede skole, flertallet kom fra danske hjem.

I 1906 blev sognets danske forsamlingshus bygget på en grund ud mod landevejen, som min far havde skænket. Da huset – Vedsted landbohjem – næsten var færdigt, de mange store vinduer lige indsat, havde hr. Hummel besøg af en kollega. Han boede i Vedsted kro, og efter lidt for mange

grog'er blev de oplagt til »løjer«, gik forbi forsamlingshuset med lommerne fyldt med sten og knaldede alle ruderne.

Denne bedrift satte os danske børn i vildt oprør. Vi digtede smædeviser, gik bagefter ham på hjemvejen og sang:

»Det første bud slog vinduet ud,
det andet ligesom dette bud.
Det tredie bud: Kom du i hu
hvormange vinduer du slog ud!

og

Hummel mit dem Besenstiehl
schlägt die Kinder viel zu viel.
Viel zu viel ist ungesund,
Hummel ist ein Schweinehund!«

Stakkels mand. Han blev snart forflyttet.

Førstelærer Christensen var sognets degn, en udmærket pædagog. Han talte vort sprog, kom i mange danske hjem og var ikke mere tysk, end en prædiker skulle være. Årets sværeste skoledag var selvfølgelig for ham den 27. januar, kejser Wilhelm II's fødselsdag. Da skulle han jo holde kejsertalen for os, og vi skulle synge »Heil Dir im Siegeskranz«, der i vore munde lød:

»Heil Dir im Sirupspot
ok vo de smager godt
æ kan ha meje.«

Hvad skulle han gøre?

Jeg har holdt meget af ham og ærer hans minde. Hans sønnesøn er i dag dansk borgmester i Flensborg.

Hele barndommen igennem fæstnedes ved samtaler, jeg hørte i mit hjem, ved foredrag i forsamlingshuset – hvor jeg jo på grund af tysk politivet-tægt som mindreårig ikke måtte deltage – og derfor ofte skjult bag det nedrullede scenetæppe alligevel overværede – i mig den tro, at aldrig kan et folk forgå, der ikke vil det selv!

Et uudsletteligt indtryk er bevaret i mit sind, da jeg som 9-årig oplevede at se nordslesvigske bønder, også min far, græde ved budskabet om redaktør Jens Jessens død.

Valdemar Rørdams digt gik som et suk gennem hele den danske befolkning i Nord- og Sydslesvig:

Der er styrtet en eg i den stormslagene lund,
der er vej, hvor den vældige stod,
der er tyst, der er stille, vi standser en stund
med et suk ved den oprevne rod.

Barndomshjemmet i Høgslund.

Redaktøren af Flensborg Avis var den, der først lærte os at sætte et lys i vinduet, så de nationalt vildledte kunne finde hjem. Hans modige og ukuelige protest mod den tyske uretfærdighed – der mange gange førte ham i tysk fængsel – hans urokkelige tro på vor ret var med til at skabe det mod og den fortrøstning, der fik Nordslesvig til at holde stand mod tvangsstyret i 56 år.

At ansvaret for vor fremtid hvilede på enhver dansksindet borger i vort grænseland gik i fuld alvor op for mig, da far for første gang tog mig med til det danske årsmøde, som i 1913 holdtes i Bredebro. Talerne var advokat Andersen, Haderslev og gdr. P. Grau, Pøl.

Nu forstod jeg, at barndommen var forbi. Og det bekræftedes i høj grad året efter, da det sidste danske årsmøde holdtes i Haderslev 14. juni 1914.

H. P. Hanssen, Nørremølle, sluttede sin magtfulde tale ved med en ganske særlig betoning til vor tyske modstander at råbe de stolte ord: Vel kan du kro dig af døgnets kår og sejren, de har dig skabt, men du fører en kamp imod tusindår, og i den har du visse tabt.

Vi mange, mange tilhørere blev af denne høvdingetale revet ud af hverdagen og ind i et af de store øjeblikke i et folks liv.

Da taleren opridsede, hvor meget hårdere den nationalpolitiske kamp var længere syd på, hvor de dansksindede var i mindretal, tog jeg den beslutning: Du skal rejse til den truede firkant og aftjene din værnepligt dér.

Kort tid efter var 1. verdenskrig over os.

2. august kom gendarmen ind i mit hjem og spurgte efter Eskild Ene-

H. P. Hanssen.

mark, min ældste bror, der styrede Kongsgaard, fordi min far var gigt-svag. Han var til svinelevering på byens station. Gendarmen kom der-ind og i nærværelse af flere leverandører erklærede han: »Hr. Enemark, Sie sind arrestiert, versuchen Sie zu fliehen, schiesse ich!«

Min bror fik lov at komme ind i hjemmet og skifte sine træsko med sko, da han nu skulle gå de 13 km til Haderslev ved siden af den ridende gendarm. Da de kom til Vedsted, mødte de min brors gode kammerat, Marius Bonde, der kom cyklende på vej til jordemoderen. Hans unge kone havde lige født et barn. Han blev ligeledes omgående arresteret og måtte følge med i sine træsko.

Vor tyske pastor Kühl havde angivet dem som fremtrædende danske. Vi var meget trykkede i mit hjem, for inden aften fortalte rygтет, at redaktøren ved de danske aviser i Haderslev var blevet skudt.

Vor »kloge« mand i landsbyen, mejeribestyrer Mads Jessen, bestemte nu, at der skulle sendes et bud til Haderslev kaserne for at få at vide, hvad tyskerne havde gjort ved vore to bønder. Valget faldt på mig, fordi han vel mente, jeg havde en vis dristighed og frimodighed.

Den dag i dag kan jeg næppe passere kasernen uden at tænke på hin augustdag i 1914, da jeg på rystende ben gik over den store kaserneplads for at melde mig på Hauptmanns kontor. Jeg gik ind og spurgte ærbø-digst, hvor min bror var. Omgående lød det med brutal stemme: »Was hat er getan?« Nu randt mine tårer, mens jeg svarede, at han intet havde gjort. Om tårerne rørte ham lidt, ved jeg ikke, men han bød en soldat følge mig til arresthuset og overvære vor samtale på tysk – i få minutter.

(fortsættes)

Andels-
Svineslagteriet
i Kolding

Grundlagt 1888

Grønse-landets liv
grønse-landets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Haslev
GYMNASIUM

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

Besøg
landsdelens
museer

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Sønderjyllands
Kreditforening

Haderslev

Sønderjydsk
Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grønsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland - Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet

Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S • VOJENS